

เส้นทางของนักศึกษาไทยที่เรียนด้านการเกษตรและความต้องการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

Titouan Filloux^{1,2}, ดร.Nicolas Faysse^{1,3}, รศ.ดร.ประภาส
ปิ่นตบแต่ง²

¹ สถาบันวิจัย CIRAD, ² สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ³ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย

บทนำ

สังคมไทยกำลังเผชิญกับประชากรผู้สูงอายุ ซึ่งปรากฏการณ์นี้ได้ส่งผลกระทบต่อโดยเฉพาะภาคการเกษตร ประกอบกับแรงงานภาคการเกษตรที่มีจำนวนลดลงในช่วงที่ผ่านมาเนื่องจากการอพยพแรงงานของคนวัยหนุ่มสาวออกนอกพื้นที่ชุมชนท้องถิ่น สถานการณ์ดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่าคนรุ่นใหม่ไม่ได้สนใจในการทำงานภาคการเกษตรอีกต่อไป และเพื่อเป็นการรับมือกับแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นนี้ จึงจำเป็นต้องมีการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยกลุ่มเป้าหมายหลักของคนรุ่นใหม่ดังกล่าวน่าจะเป็นคนรุ่นใหม่ที่ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพด้านการเกษตร (หลักสูตร ปวช. และ ปวส.) จากวิทยาลัยเกษตร หรือคนรุ่นใหม่ที่ยังเรียนในระดับปริญญาตรีคณะเกษตรศาสตร์ อย่างไรก็ตามนักเรียนนักศึกษาในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มักจะเริ่มต้นทำการเกษตรหลังจากทำงานนอกภาคการเกษตรหรือสำเร็จการศึกษามาแล้วหลายปี

งานศึกษาในครั้งนี้มุ่งเพื่อทำความเข้าใจถึงเหตุผลและค้นหาปัจจัยการขับเคลื่อนที่ทำให้เกิดการสนับสนุนต่อการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ในการเกษตรได้เร็วขึ้น โดยการประเมินถึงวิสัยทัศน์ด้านการเกษตรของนักเรียนนักศึกษาที่เรียนสาขาเกษตรกรรม และแผนในอนาคตของนักเรียนนักศึกษาดังกล่าวถึงรูปแบบการผลิตเกษตรที่ต้องการดำเนินการ รวมถึงข้อจำกัดใดที่คิดว่าจะเผชิญในช่วงเริ่มต้นการทำเกษตร นอกจากนี้งานวิจัยยังได้วิเคราะห์ถึงเป้าหมายของหลักสูตรการเรียนการสอนด้านการเกษตร และเป้าหมายดังกล่าวสอดคล้องกับความสนใจของนักศึกษาเพียงใด งานวิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ 1) นักเรียนนักศึกษาที่เรียนปีที่ 1-2 ในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ของวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีฉะเชิงเทรา, สระแก้ว และร้อยเอ็ด จำนวน 137 ราย และ 2) นักศึกษาชั้นปีที่ 3-4 ในระดับปริญญาตรีของคณะทรัพยากรธรรมชาติและอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เขตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสกลนคร จำนวน 50 ราย

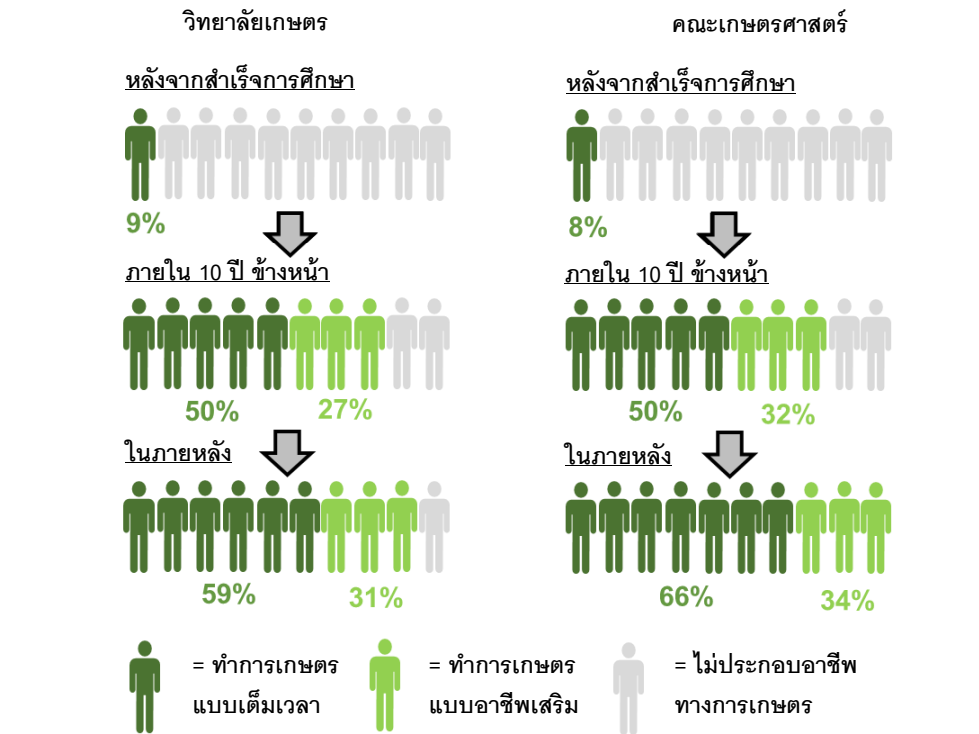
ผลการศึกษา

วิสัยทัศน์ด้านการเกษตร

วิธีการดำรงชีวิตในกิจกรรมภาคการเกษตรถือเป็นประเด็นหลักที่ดึงดูดให้นักเรียนนักศึกษาสนใจต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากกว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากการเกษตร เนื่องจาก 1) การประกอบอาชีพทางการเกษตรที่มีอิสระไม่ต้องปฏิบัติตามคำสั่งของหัวหน้างาน และมีช่วงการทำงานที่ยืดหยุ่นกว่าการทำงานประเภทอื่น (72%) และ 2) เกษตรกรสามารถผลิตอาหารสำหรับการบริโภคในครัวเรือน (44%) อย่างไรก็ตาม 80% ของนักศึกษาได้พิจารณาว่าการเกษตรถือเป็นกิจกรรมการผลิตที่เสี่ยง และ 70% ของนักศึกษาพิจารณาว่าเป็นกิจกรรมที่ต้องมีการลงทุนที่สูง นอกจากนี้ 46% ของนักศึกษาได้ให้ข้อคิดเห็นว่าการทำการเกษตรเป็นอาชีพที่อยู่ในบริบทที่ต้องทำงานหนัก (เช่น ใช้แรงงานมากทำให้อ่อนเพลีย, ทำงานในสภาพอากาศที่ร้อน, และต้องสัมผัสกับมลพิษต่างๆ ในกระบวนการผลิต) ซึ่งเป็นสิ่งที่ยาก, 44% ให้ข้อคิดเห็นว่าการเกษตรนั้นขาดความยั่งยืนในด้านการเงินและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ, และ 36% ให้ข้อคิดเห็นว่าการทำเกษตรนั้นมีความซับซ้อนในด้านเทคนิคการผลิต นอกจากนี้ยังพบว่า นักเรียนนักศึกษาที่เรียนวิทยาลัยเกษตรส่วนใหญ่ยังไม่ได้พิจารณาถึงสถานะทางสังคมของเกษตรกรนั้นเป็นประเด็นหลัก (มีเพียง 23% เท่านั้นที่พิจารณาว่าเป็นประเด็นหลัก) ในขณะที่ 58% ของนักศึกษาที่เรียนคณะเกษตรศาสตร์ในมหาวิทยาลัยได้พิจารณาประเด็นดังกล่าวเป็นประเด็นหลัก ที่มีผลต่อการตัดสินใจในการทำการเกษตร

แผนการเริ่มต้นทำการเกษตร: แบบระยะยาว

จากผลการศึกษาพบว่า 93% ของนักศึกษามีแผนจะเริ่มต้นทำการเกษตร ดังนี้ 1) วางแผนจะทำการเกษตรหลังจากสำเร็จการศึกษา จำนวน 9%, 2) วางแผนจะทำกิจกรรมการเกษตรภายใน 10 ปีข้างหน้า หลังจากสำเร็จการศึกษา จำนวน 69% และ) วางแผนจะมีแปลงการผลิตเกษตรของตนเองในภายหลัง (มากกว่า 10 ปี) หลังจากสำเร็จการศึกษา นอกจากนี้มีนักศึกษาบางรายต้องการที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรแบบเต็มเวลา และบางรายต้องการที่จะทำการเกษตรแบบอาชีพเสริม (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1. นักศึกษาวางแผนในการเริ่มต้นทำการเกษตร

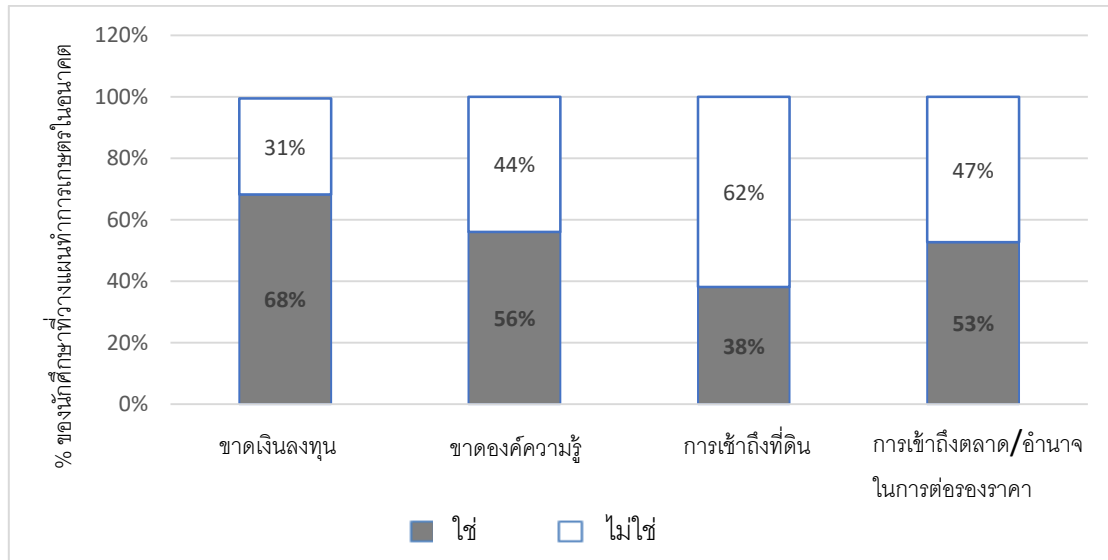
หากมองเส้นทางการวางแผนของนักศึกษาในการเริ่มต้นทำการเกษตรนั้นพบว่า 61% ของนักศึกษาวางแผนทำการเกษตรแบบเต็มเวลาที่มีทั้งเริ่มต้นเร็วหรือเริ่มต้นในภายหลัง ดังนี้ 1) 10% วางแผนทำการเกษตรทันทีหลังจากสำเร็จการศึกษา, 11% วางแผนศึกษาต่อ (และหาประสบการณ์ทำงานอื่น) และเริ่มต้นทำการเกษตรภายใน 10 ปี, 30% วางแผนทำงานอื่นก่อนและเริ่มต้นทำการเกษตรภายใน 10 ปี, และ 11% วางแผนเริ่มต้นทำการเกษตรในภายหลัง (มากกว่า 10 ปี) สำหรับนักศึกษาที่วางแผนทำการเกษตรเป็นอาชีพเสริมนั้น (32%) มีการวางแผนเริ่มต้นทั้งในระยะสั้น, กลาง หรือ ระยะยาว (โดยการทำงานอาชีพอื่นควบคู่กับทำการเกษตรในช่วงเวลาที่ว่าง), หรือบางรายไม่ได้สนใจในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยทำงานอาชีพอื่นเป็นหลัก งานวิจัยได้พบว่า นักศึกษากลุ่มที่ต้องการทำการเกษตรแบบอาชีพเสริมนั้นมาจากฐานครอบครัวที่มีรายได้กิจกรรมภาคการเกษตรเฉลี่ยที่ 54,000 บาท/ครัวเรือน/ปี ซึ่งเป็นรายได้ที่ต่ำกว่าครอบครัวของนักศึกษาที่วางแผนทำการเกษตรแบบเต็มเวลา (เฉลี่ยได้รายได้ที่ 111,000 บาท/ครัวเรือน/ปี) กล่าวได้ว่านักศึกษามีฐานรายได้ของครอบครัวที่จำกัดนั้นมีสัดส่วนที่น้อยมากที่จะสร้างรายได้จากภาคการเกษตรเพียงอย่างเดียว

ข้อจำกัดในการเริ่มต้นทำการเกษตร

นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่ได้วางแผนเริ่มต้นทำการเกษตรทันทีหลังจากสำเร็จการศึกษา เนื่องจากนักศึกษากลุ่มนี้วางแผนที่จะศึกษาต่อ โดยเฉพาะ 39% ของนักศึกษาจากวิทยาลัยเกษตรวางแผนที่จะศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีหลังจากสำเร็จการศึกษา

ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) เพื่อสร้างโอกาสในการมีงานทำ หรือมีองค์ความรู้ด้านการเกษตรที่เพิ่มขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนของผู้ปกครองที่ต้องการให้นักศึกษาได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น

ภาพที่ 2 แสดงถึงอัตราส่วนของนักศึกษาที่วางแผนทำการเกษตรในอนาคต ที่สัมพันธ์ถึงข้อจำกัดในการเริ่มต้นทำการเกษตรในด้านการเข้าถึงเงินทุน องค์ความรู้ ที่ดินทำการเกษตร และการตลาด

ภาพที่ 2. ความยากต่อการเริ่มต้นทำการเกษตรของนักศึกษาที่คิดว่าจะเผชิญในการเริ่มต้นทำการเกษตร
(จำนวนนักศึกษา = 173 ราย)

ข้อจำกัดในการเริ่มต้นทำการเกษตรที่นักศึกษาส่วนใหญ่ได้แสดงข้อคิดเห็นคือ **ขาดเงินลงทุน** โดยนักศึกษาส่วนใหญ่ (41%) เริ่มต้นทำการเกษตรได้ช้าเนื่องจากจำเป็นต้องหาเงินลงทุนที่เพียงพอต่อการทำการเกษตร จากการสัมภาษณ์บุคลากรที่เกี่ยวข้องได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมคือ ผู้ปกครองส่วนใหญ่ไม่สามารถสนับสนุนเงินลงทุนเริ่มต้นให้นักศึกษาได้ สำหรับการเข้าถึง **องค์ความรู้**ด้านการเกษตรนั้น พบว่าองค์ความรู้ด้านการเกษตรส่วนใหญ่เรียนรู้จากครอบครัวของนักศึกษา (59%), จากสถาบันศึกษาด้านการเกษตร (34%), และจากประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง (3%) อย่างไรก็ตามนักศึกษายังคิดว่าขาด “ทักษะด้านการตลาด” (27%), “ทักษะด้านการจัดการแปลงการผลิต” (18%), และ “ทักษะด้านบัญชี” (16%) ส่วนการ**เข้าถึงตลาด/อำนาจการต่อรองราคา**นั้น นักศึกษาได้แสดงข้อเห็นในด้านการแข่งขันระหว่างเกษตรกรในแต่ละช่องทางเกษตร (30%) และความยากต่อการเข้าถึงตลาดที่สามารถได้รับราคาผลผลิตเกษตรที่เป็นธรรม (17%)

สำหรับการ**เข้าถึงที่ดิน**ทำการเกษตรนั้นพบว่า 85% ครอบครัวของนักศึกษามีสมาชิกครัวเรือนอย่างต่ำ 1 รายเป็นเกษตรกร และ 75% ของนักศึกษาจากครอบครัวดังกล่าววางแผนทำการเกษตรในพื้นที่ทำการเกษตรของครอบครัว นอกจากนี้พบว่าอายุโดยเฉลี่ยของผู้ปกครองของนักศึกษา อยู่ที่ 49 ปี (พ่อ) และ 46 ปี (แม่) ซึ่งสามารถทำการเกษตรต่อไปได้อย่างต่ำ 10-15 ปี (หรือมากกว่านั้น) 70% ของครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้เสริมจากนอกภาคการเกษตร (เช่น งานรับจ้างทั่วไป, แรงงานในภาคการเกษตร) เนื่องจากรายได้จากภาคการเกษตรอย่างเดียวนั้นมีรายได้ที่ไม่เพียงพอ ดังนั้นถ้าหากไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระบบการเกษตร ที่ดินทำการเกษตรดังกล่าวอาจมีไม่เพียงพอสำหรับคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาทำงานร่วมกับครอบครัว โดยเฉพาะนักศึกษาจำนวน 26 ราย ที่ไม่ได้มีฐานครอบครัวเป็นเกษตรกรนั้น พบว่า 22 รายต้องการที่จะมาประกอบอาชีพเป็นเกษตรกร และนักศึกษากลุ่มนี้อาจจะเผชิญกับข้อจำกัดในการเข้าถึงที่ดินทำเกษตร นักศึกษาที่พิจารณาถึงข้อจำกัดในการเข้าถึงที่ดินนั้นมีนัยสำคัญต่อการวางแผนเริ่มต้นทำการเกษตรที่อาจใช้ระยะเวลาช้านกว่านักศึกษาที่คิดว่าเข้าถึงที่ดินไม่ใช่เป็นปัญหาหลักในการเริ่มต้นทำการเกษตร

นักศึกษาส่วนใหญ่ (94%) มีภาพการทำเกษตรในฝันของตนเอง ถ้าหากสามารถแก้ไขข้อจำกัดในการเริ่มต้นทำการเกษตรดังกล่าวข้างต้น โดยนักศึกษาต้องการทำการเกษตรโดยการใช้อองค์ความรู้มาจัดการแปลงการผลิตอย่างเข้มข้น และทำการเกษตรปลูกพืชแบบผสมผสานมากกว่าการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่ จากข้อมูลพบว่า นักศึกษาส่วนมากต้องการทำการเกษตรในพื้นที่ต่างจากระบบการผลิตเดิมของพ่อแม่ (มีนักศึกษาเพียง 20% ที่วางแผนทำการเกษตรคล้ายกับระบบการผลิตของพ่อแม่ที่ทำอยู่ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้นักศึกษาต้องการที่เข้าถึงองค์ความรู้ด้านการเกษตรจากภายนอกเพิ่มจากครอบครัวของตนเอง เพื่อลดความเสี่ยงของผลผลิตทางการเกษตร เช่น การติดตั้งระบบการให้น้ำในแปลงการผลิต หรือการนำองค์ความรู้เรื่องการฉีดวัคซีนเพื่อป้องกันการเกิดโรค เป็นต้น

เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาค่าข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้น นักศึกษาส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะมีประสบการณ์ในการจัดการแปลงการผลิตหลังจากสำเร็จการศึกษา อย่างไรก็ตามบุคลากรที่เกี่ยวข้องทั้งวิทยาลัยเกษตรและคณะเกษตรศาสตร์ของนักศึกษาที่ได้สัมภาษณ์นั้น พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่ไม่สามารถแก้ไขข้อจำกัดดังกล่าวได้ในช่วงระยะเวลา 10 ปีหลังจากสำเร็จการศึกษา ซึ่งในความเป็นจริงแล้วนักศึกษากลุ่มนี้จะกลับมาเริ่มต้นทำการเกษตรหลังจาก 20 ปี เพื่อมารับช่วงทำการเกษตรต่อจากพ่อแม่

นักศึกษาเลือกที่จะฝึกงานที่สัมพันธ์กับแผนในอนาคตของตนเอง โดยนักศึกษาที่วางแผนทำการเกษตรแบบเต็มเวลามักจะใช้เวลาในการฝึกงานในแปลงการผลิต เป็นเวลา 90 วัน ซึ่งนานกว่านักศึกษาที่วางแผนทำการเกษตรเป็นอาชีพเสริม (ฝึกงาน 48 วัน) และนักศึกษาที่ไม่ได้วางแผนทำการเกษตรหลังจากสำเร็จการศึกษา (ฝึกงาน 39 วัน) โดยนักศึกษาในสองกลุ่มหลังนี้ต้องการฝึกงานกับบริษัท หรือ หน่วยงานรัฐ

เป้าหมายของหลักสูตรด้านการเกษตรยังไม่ชัดเจน

จากการศึกษาพบว่า วัตถุประสงค์ของสถาบันการศึกษาด้านการเกษตรนั้นยังไม่มีความชัดเจน วิทยาลัยเกษตรเป็นสถาบันที่มีการเรียนการสอนด้านทักษะการเกษตร แต่ยังขาดความชัดเจนถึงเป้าหมายการผลิตนักศึกษาให้เป็นเกษตรกร, เป็นแรงงานในภาคการเกษตร หรือเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม นอกจากนี้บุคลากรของวิทยาลัยเกษตรและคณะเกษตรศาสตร์ของนักศึกษาที่ได้สัมภาษณ์ได้แสดงข้อคิดเห็นในหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) นั้นได้กลายเป็นหลักสูตรการเรียนการสอนแบบกว้างเกินไป กล่าวคือ รายวิชาที่สอนนั้นไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงในการเพิ่มทักษะด้านการเกษตรซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในหลักสูตร ส่วนคณะเกษตรได้มีการพิจารณาให้มีการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีด้านการจัดการธุรกิจเกษตรและมุ่งการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ อย่างไรก็ตาม 78% ของนักศึกษาที่เรียนหลักสูตรดังกล่าววางแผนที่จะทำงานเป็นพนักงานบริษัท หรือ รับราชการหลังจากสำเร็จการศึกษา และจะเริ่มต้นทำการเกษตรในภายหลัง (30% ของนักศึกษากลุ่มนี้ทำการเกษตรเป็นอาชีพเสริม) เนื่องจากนักศึกษาเห็นโอกาสในการทำงานที่มีฐานเงินเดือนมากกว่ารายได้จากการทำการเกษตร

บทเรียนที่สำคัญ และข้อเสนอแนะ

กล่าวโดยสรุปคือ นักศึกษาส่วนใหญ่ที่เรียนด้านการเกษตรมีความสนใจต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่เนื่องจากขาดทรัพยากรที่จำเป็นต่อการเริ่มต้นทำการเกษตร ทำให้นักศึกษาวางแผนเริ่มต้นทำการเกษตรล่าช้าออกไปหลังจากสำเร็จการศึกษา และบางรายก็ไม่ได้เริ่มต้นทำการเกษตรในท้ายที่สุด การศึกษาในครั้งนี้ได้แสดงข้อบ่งชี้บางอย่างเกี่ยวกับ **การที่จะ “กระตุ้น” ศักยภาพของนักศึกษาที่เรียนด้านเกษตรในปัจจุบันเพื่อเป็นเกษตรกรในอนาคตนั้นจะทำได้อย่างไร** ประการแรก ควรมีการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนด้านการเกษตร โดยบางหลักสูตรมีการเรียนการสอนที่อาจมุ่งผลิตให้คนรุ่นใหม่มาประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้อย่างชัดเจน หลักสูตรดังกล่าวควรร่วมกับการเพิ่มประสบการณ์ด้านการผลิตเกษตรในเชิงปฏิบัติของนักศึกษา เช่น การเยี่ยมแปลงการผลิต และการฝึกงาน รวมถึงการเพิ่มศักยภาพของนักศึกษาในด้านการตลาดและบัญชี ประการที่สอง ควรสนับสนุนนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาให้สามารถเริ่มต้นทำการเกษตร ในด้านการเข้าถึงแหล่งเงินทุน, ที่ดินทำการเกษตร และตลาด